

PRŪDO LEIDŽIAK ALNIO

LEIDŽIA LTSR NACIONALINIO PARKO DIREKCIIJA

Leidžiamas nuo 1984 m.

1989 m. kovo—balandžio mėn.

ATGAIVINSIME UPĘ?

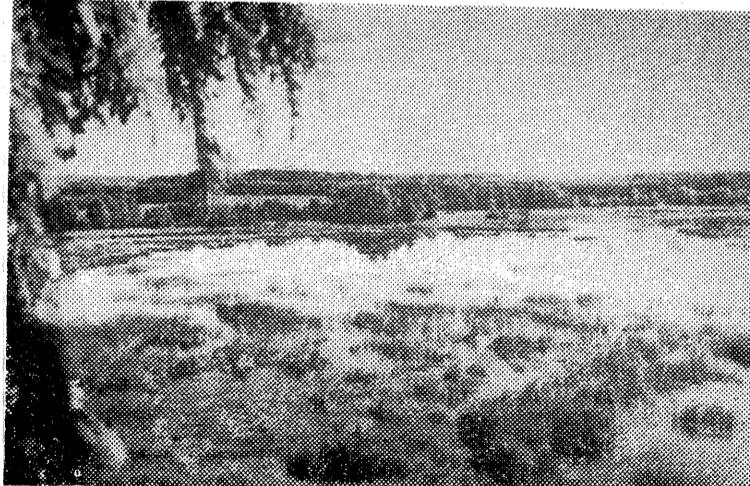
Laikraščio „Nuo Ledakalnio“ 1988. 05. 20 numeryje teko rašyti apie Kūrinių pelkė nacionaliniam parke. Rašinyje vyravo minorinės nuotaikos. Dabar — naujos žinios apie šį gamtos kampeļį. Cerniachovskio kolūkis, kurio ribose yra Kūrinių pelkė, vandens perpumpavimą iš pelkės į Sekluočio ežerą laiko ekonomiškai nuostolinę. Siurblinės įrengimai paseño, reikėtų pakeisti galingesniais. Tačiau pelkėje požeminiai vandenys plūsta, juos nudrenuoti pasirodė neįmanoma. Todėl kolūkis siurblinę panaikino. Susidaro nauja ekologinė situacija. Nebe pumpuojamas iš pelkės vanduo pamažu, nors ir negiliu 1,5—2 m sluoksniu, apsem dabartinę pelkę, buvusį ežero dugną apie 50 ha plotė.

Vandens ūkio projektavimo institutas ir Valstybinis gamtos apsaugos komitetas ketina imtis ne tik Prūdo ežero, bet ir šalia tekančios Kiaunos upės rekonstrukcijos (galbūt dalinės). Dabar Kiauna nuo Kūrinių kaimo iki Gilūto ežero teka melioracijos griovi. Ištiesintoje upės vagoje vanduo be jokių kliūčių neša daug dirvožemio nuosėdų ir skandina Gilūto ežere. Upės įtekėjimo vietoje dideliame plothe susidaro sekluma. Po ją

braido gubės ir antys, nors anksčiau ten buvo gana gilu. Palaipsniu sekluma užaugus augmenija, o tai yra dirbtinis ežero sendinimas arba naikinimas. Stebėtis reikia, kiek padaryta žalos gamtai šioje vietoje: 1) sunaikintas Prūdo ežeras, 2) sunaikinta natūrali upės vaga, pakeičiant ją tiesiu melioraciniu grioviu, 3) trėšiant aplinkines pelkes pievas, trėšiamas ir Sekluočio ežeras, kuris smarkiai užželia, 4) Gilūto ežere daroma sekluma, 5) nuleidus Prūdo ežerą, dirbtinių pievų įrangą atnešė didžiulių finansinius nuostolius, 6) sunaikintas natūralus kraštovaizdis. Upės senvagėje daug kur tebestovi gyvi vandens akivarai, bet vietomis vaga sunykusi, ja

atstatyti dabar sudėtinga. Vadinas, per 30 metų melioracija nepajégė susidoroti net su ežeru, bet ir su nedidele upė. Taip ir gavome liūnų su upės senvagėmis, krūmais ir dilgėlėm užaugusius plotus. Laikai keičiasi, keičiasi ir žemų melioravimo samprata. Prūdo ežeras, aišku, nebeat sistatys toks, koks buvęs. Vis dėlto ežero ir upės atstatymo idėja labai pažangi, sveikintina. Juk nacionaliniame parke, kurio uždavinys yra išsaugoti natūralios gamtos kompleksus (taip pat ir kraštovaizdį), turėti nusausintą ežerą ir subjaurotą upę, švelniai tariant, negražu. Upės grąžinimas į natūralią vagą būtų neeilinis ekologinis eksperimentas ir pasiekimas, darantis garbę jų vykdytojams. Būsimė optimistai.

Bronius SABLEVIČIUS

Nuotraukoje: užželiantis Sekluočio ežeras.

Padavimai • Sakmės • Pasakojimai

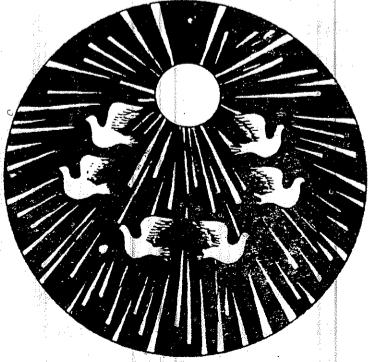
GRIKIAPĖLES VARDAS

Toj vietoj, kur dabar Grikiapeles kaimas, senyboj buvo keilos sodybos ir didelis pono svirnas, in katru suveždavo grūdus. Vienais metais prisiveisė tiek pelių, kad jos papylė (surijo-red.) visus svirnan supiltus grikus. Nuo to laiko kaimą vadina Grikiapele.

SAKARVO VARDAS

Anksčiau kas rytą karves gindavo į pievas anapus Žeimenio, o vakarop—atgal. Gindami šaukavo, — šiū karvės, šiū karvės. Todėl kaimas prie tilto, per kurį gindavo karves, ir ežeras gavo vardą Šakarva.

Papasakojo Julius BRUKSTUS, kilęs iš Kimboriškės kaimo. Užrašyta 1988 m.

AUKŠTAITIJOS TAKAI

Pakaso ežeras

Pakaso ežeras tijo šiaurės-pietų krypties pažemėjime, esančiam į rytus nuo Kirdeikių miestelio. Ežeras rininės kilmės, ilgas, siauras, vinguotas. Geriausia jį pasiekti iš pietinio galo ir nuo Kirdeikių miestelio.

Ilgis—3 km, didžiausias plotis — 1,1 km, vidutinis plotis — 0,5 km, plotas — 155,3 ha. Kranto linija lygi, mažai vinguota, didesnis pusiasalis yra tik pietvakarinėje pakrantėje. Jos ilgis 9,4 km. Dugno reljefas nesudėtingas. Giliai palaipsniu didėja vidurio link. Giliausia vieta yra plačiausioje ežero dalyje — 17 m. Vidutinis gylis — 7,3 m.

Krantai skirtingo aukščio. Aukščiausiai ir stačiausiai — rytiniai, nes čia tėsiasi aiškus galinė morenų ruožas. Netoli ežero rytiniai krantai kyla iki 50 m. Kiti krantai neaukšti, lėkšti, apaugę krūmais. Šiauriniame ežero gale nemažus plotus užima durypynas.

Pakaso ežeran iš šiaurės bei vakarų įteka keturi upeliai. Didžiausias jų — Tauragna, atplukdanti vandenis iš gilaus

Profesorė Pranė Dundulienė savo straipsniuose ir knygoje dažnai mini mūsų krašto kultūros paminklus. Patiekiamame dalį jos straipsnio „Prakalbo nebylūs akmenys“. Tikriausiai jums bus įdomu susipažinti su kai kuriais Stripeikių ir Šuminų kaimuose bei Nacionalinio parko apylinkėse esančiais mitologiniais akmenimis.

Pranė DUNDULIENĖ

MOKAI

Išliko nemažai dideliu akmenu, vadinančiu Mokais. Kodėl Mokais? Mat nuo žilos senovės jie buvo susieti su toteminiais vaizdiniais. Mokas laikydavo giminių ar genčių totemas. Jie mokydavę žmones darbui, atnešdavate sekme medžioklėje, derliu, bevaikėms moterims—vaiku. Toks Mokas su Mokiuku yra Seimaitės kaimė Utenos rajone.

Legenda sako, kad pagonybės laikais Utenos krašte gyvenęs žmogus Mokas. Pradėjus vesti krikščionybę, jis nenorėjės atsakyti savo protėvių tikėjimo ir

sumanęs pabėgti už ežero. Taigi Mokas su pačia ir sūnumi išėję į šiaurę, bet kelia pastojes Tauragno ežeras; per iš turėje periplaukti. Mokas pasakes pačiai, kad plaukdama nežiūrėtu atgal, nes pavirsianti akmeniu ir paskesianti. Mokienė beplaukdama neištverusi, pažiūrėjusi atgalus, pavirtusi akmeniu ir paskendusi, o tévas su sūnumi išplaukę; palipe aukščiau, atsisėde émę gailiai, verkti. Iš didelio sielvarsto ir jie pavirte akmenimis.

(Nukelta į 2 psl.)

RETAI MATOMI

Miško karvelis—uldukas

Karvelis uldukas taip ir būtų likęs neįdomiu, eiliniu paukščiu, jeigu ne prasidėjęs jo išnykimo procesas... Dabar keista skaičyti prof. T. Ivanauską: „Visoje Lietuvoje uldukas yra gana paprastas paukštis...“ Taip jis rašė šio amžiaus pirmoje pusėje. Kiek nedaug reikia laiko, kad situacija pasikeistų i priešingą pusę! Dabar karvėlių uldukų matome Lietuvos Raudonosios knygos sąrašuose. O juk anksčiau uldukai gyvendū visur: paminkėse, pulkais lėkdaivę lesti į laukus grūdų, net užsimuščavę į telefono laidus, pcredavę inkiliuose. O naujojoje literatūroje visur skaičiame, kad uldukai mėgsta senus miškus. Iš kur ta „meilė“ tam-sioms ūksmingoms giriom? Siūlosi išvada: senuose miškuose, kur stori ir ilgaamžiai medžiai, išliko čauglau uoksų. Juose uldukai krauna lizdus. Manau, jog ne iš gero gyvenimo jie tapo suvarstyti į tokius miškus kaip nacio-nalino parko sengirė, kur tankūs medžiai artėja prie 200 metų ribos. Sutikus čia karvelius, net-yčia pagalvoji, jog beginkiams uldukams gūdū girią su vištana-gio kaimynyste — ne pati ge-riausia gyvenimo vieta.

Ažvinčių giroje laikosi 3—4, o gal net 5 uldukų poros. Per 1979—1985 metus jie buvo stebimi 14 vietų, tinkamų perėti. Idomūs tokie skaiciavimai. Brandžiuose ir perbrenčiuose sengirės sklypuose uldukai surasti 29 kartus, pusamžiuose medynuose už sengirės ribų — 8 kartus ir tik 5 kartus jauname miške, kur stovė senų pušų grupės. Kazitiškio girininkijoje šie reti karve-liai buvo pastebėti 37 kartus, o Vaišniūnų — 5 kartus. Šioje gi-rininkijoje uldukai labiau civilia-

zuoti. Štai viena pora 1982 m. gyveno paminkėje ties Užsienio kaimu, nes ten storoje pušyje buvo uokas. Kita pora stebėta netoli Vaišniūnų kaimo šalia Švoginos slėnio. Kituose parko miškuose jų matyti ir girdėti neteko.

Uldukus susekti sunku. Geriausiai juos išduoda tuoktuviniai balsai. Patinėlių čiulai dejuoja ū-u, ū-u... Tuomet uldukai daug skaidro, pliaukšti sparnais. Deda tik po 2 baltus kiaušinius. Kadangi peri 2—3 kartus, tai patinėlių dejavimai girdėti net birželio ir liepos mėnesiais. Pracėjė perėti ir augindami jauniklius, karveliai nutyla ir tada juos susekti galima nebent atstiktnai juos išgąsdinus. Sengirėje

ir kitose vietose daug inkilių, tačiau uldukai užėmė tik uoksus.

Kokios šiu karvelių perspektyvos? Vienu žodžiu neatsakysi. Išlikę uldukai apsistoja prie metėtų uoksu, tačiau tik ten, kur ramiausios miškų vietas. Anksčiau nevengė žmonių kaimynystės, čabar jie tapo labai atsargūs ir baikštūs, miške prisėlinčiai prie jų retai kada pavyksta. Keista, kad medžioklės taisykles leidžia medžioti karvelius, neišskiriant jų rūšimis. Tačiau svarbiausia yra drevėtų medžių ir brandžių miško sklypų išsaugojimas. Beje, jie reikalingi ne vien uldukui apsaugai. E. Drobėlio nuotraukoje matome ulduką uoko landoje.

Bronius ŠABLEVIČIUS

MOKAI

(Atkelta iš 1 psl.)

Siame padavime išreikšta pirmystė filosofinė mintis: žmogus, pradėjęs svarbu žvgi ar darba, turi dirbtį, nesustoti, nesidalinti i šalis, kitaip nepasiekišias savo tikslą ir pavirsias akmeniu. Čia taipogi ryški didelė meilė vyro žmonai ir sūnaus motinai.

Ekspedicijos metu Utenos rione aptikome vadinamu staba-kuku, velnio, laumiu akmeniu. Siame krašte išliko nemažai dubenuotų akmenų. Seniausiu dubenvys buvo natūralus, vėlesniu — išskaltil. Tikėta, kad kiek-vieno akmens idubime susikau-pęs vanduo turi stebuklinga sv-domą galia.

Vienas idomiausiu plokščiu dubenuotu akmeniu yra iš Gata-kiemio, taipogi rastas Utenos rajone. Šiuo metu jis saugomas Labanoro aštuonmetės mokyklos muziejuje. Savo forma tas ak-muo primena kūgi, kurio viršūnėje iškalta dicelė žvaigždė, o jos apačioje yra daug dėl gamtos poveikio atsiradusių žvaigždelių. Kaičiėje pusėje yra septynios di-delės žvaigždės, češinėje — žal-čio simbolis, o žemiau jo — trys didelės ir keturios mažesnės. Didesnė žvaigždė išdėsty-mas primena senovės lietuvių pažinotus žvaigždynus. Dubens

idubimo krašte aplink iškalta 2 eiles pė trylika penkiakampių nemazų žvaigždžių.

Dažnai keliamas klausimas, kokia buvo dubenuotų akmenų paskirtis. Padavimai sako, esą tuose akmenų dubenyse buvo lai-komas šventas vanduo, atėjęs iš dangaus. Juo žmėnės gydydavę akių, edos, sanarių ir kitas ligas, apsaugodavę nuo visokių blogybų, piktų dvasių. Sitą hi-potezę patvirtintą ir tai, kad, įvedus krikščionybę, kunigai du-benuotus akmenis kartais panau-čodavo šventam vandeniu laikyti bažnyčių prieangiuose. Rečiau padavimai kalba, kad iš dubenuotų akmenų buvo lakinami žalčiai, gyvenantys šventuose miškeliuose ir namuose. Dar viena padavimų versija skelbia, esą dubenuotų akmenų vanduo buvo skirtas nakties dangaus šviesuliams stebeti. Mat vande-nye matydavosi žvaigždės ir ménulis. Tą versiją patvirtina ir pasakos apie šulinį žvaigždes, kurias mergelė galėjusi pasemti kibiru. Gal apskritos formos van-dens telkiniuose dangaus šviesulius stebėdavo ir žyniai?

Kur ir kokiose šventyklose bū-davo sekami cangaus kūnai? Ga-

lima spėti, kad tokios šventyklos buvo netoli pilių. Prie jų aptinkami nedideliai vandens telkiniai su ratu apvestomis akmeninėmis sienomis ar volais. Pavyzdžiu, tokis telkinys yra mūsų tyrinėtame Bajorų kaimo. Jis buvo ap-suptas akmenų sieną. Viename tų akmenų iškalti dyvilkos žvaigždžių skritulai, ant kito—skritulys, sudarytas iš šešių žvaigždžių, besijungiančių su na-tūraliai atsiradusiais ženklais.

Analogų yra ir Ignalinos rai-jone, netoli buvusios Stripų pilies.

Panašų, bet jau užakusį van-dens telkinį aptikome netoli buvusios Linkmenų pilies ir šven-tyklos, kurios vietoje buvo pasta-tytą katalikų bažnyčią.

Šventus akmenis ir patys val-siečiai dėdavo į savo trobų pa-matus. Pavyzdžiu, Šuminų kai-mo namų, statytų daugiau kaip prieš šimtmjetį, pamatuose rasta kulto akmenų su ivairiais ženklais.

Iš pateiktų negausių faktų, pastebėtų Utenos ir iš dalies Ignalinos rajonuose, matome, kad akmenų kultas turėjo atsirasti akmenų amžiuje. Jis inspiravo žmogaus nesuprasti reiškiniai. To meto žmogus gyvajai ir negy-vajai gamtą vaizdavosi su vieno-domis ar panašiomis savybėmis.

MŪSŲ PAMINKLAI

VELNIŲ MALŪNAS

Pietrytinėje Gaveikėnų kaimo dalyje, paminkėje prie Palauki-nio upelio, netoli kelio Ignali-na — Ginučiai stovi vienas iš penkių dar išlikusių Nacionaliniame parke vandens malūnų. Žodžiai „vienas iš išlikusių“, deja, ne visai tikslūs. Kaip ir kituose parke esančiuose malūnuose, likęs tik pats malūno pa-statas ir atskiros technikos da-lys. Prie galinio fasado likus dengta turbina, pirmajame malūno aukšte yra girkos ir du grūdų piltuvalai, bokšas; rūsyje — krumpliaratis.

Vienok ir už tai, kas liko, turim būti dėkingi 1975 metais i Ignalinos žuvininkystės ūkį atvykusiam dirbtį sumaniam di-rektoriui A. Bagdonavičiui. 1977 metais pastatas sure-monuotas — paliekant techni-nius elementus, tame įrengta poilsinė. Ankstesni pokariniai malūno šeimininkai: Svenčionių buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatas, nuo 1953 m. kolūkis „Aušra“, nuo 1958 m. Ignalinos žuvininkystės ūkio ankstesnieji vadovai dideliu rūpe-stingumu nepasižymėjo.

Kitaip, aišku, malūnu rūpinosi pirmieji jo šeimininkai. XIX amžiuje statytas malūnas pra-

džioje priklauso jų kitiems nuo-mavusiam ponui Kaminskui, vėliau — Romanovičiui ir gallau-siai — keletą malūnų valdžiu-siems Subačiams.

1978 metais jau rekonstruotas Gaveikėnų vandens malūnas įtrauktas į Lietuvos kultūros paminklų sąrašą. Valstybės jis saugomas kaip technikos ele-mentų turintis istorijos pa-minklas.

Tuo ir galima būtų baigtai pa-sakojimą apie Gaveikėnų malū-ną, jei ne Jame gyvenę, sako, kartais ir dabar ten atsilankan-tys velniai. Būtume neišsamūs nepaminėjė visoje apylinkėje garsaus pikto velnio — abisino, pažvejot greta esančiam tven-kinyje bei pagasdint gaveikė-niškius mėgusį jo strungalvių tarnų. Plačiau apie juos smal-saujančiam papasakos vėtos gyventojai ir ekskursijų po Na-cionalinių parkų vadovai. Pagal žmonių pasakojimus porą vel-niūkščių malūno prieangio gon-kelėse išdrožė Teofilis Patiejūnas. O piktąjį velnį — abisiną primena Vaclavo Onačio stoga-stulpis Lūšių ežero pakrantėje.

**Elena ANDRAŠIUNIENĖ,
Aringas GORODECKIS**

Ištrauka iš Jono MILAŠIAUS kūrybos

Tėviškė

Mano tėviškė yr Ignalina,
Dringio ežero žavūs krantai,
Smėlio kalvos, apaugę pušynais,
Ir malonūs Vaišniūnų laukai.
Akmeninis kryžius prie kelio,
Prie Dringių žaliuojanti pieva,
Ir senutė nusklaupus ant kelių
Tykiai sako — vardin Dievo Tėvo.
Krūmuos pešasi žvirbliai sutūpę,
Aukštam medy genelis stuksena,
Savo vandenis Švogenos upė
Per vidurį kaimo čiurlena.
Kaimo kapinės, megstančios tylą.
Kur senelių mūs išsisi kūnai,
Su mirtimis jiems kryžiai iškyla.
Rodos, miega seni Vaišniūnai.
Ir tas ažuolas mūsų šakotas —
Po juo lenkų būdelė stovėjo.
Okupantų nukalšiotom šluotom
Demarkacinė linija éjo.
Kaip seniai, kaip seniai tas praéjo!
Kas praéjo, daugiau nebegrijta —
Kas anksčiau į dievulį tikėjo,
Tas šiandien abejoti išdrįsta.
Mano tėviškė yr Ignalina,
Dringių ežero žavūs krantai,
Smėlio kalvos, apaugę pušynais,
Ir malonūs Vaišniūnų laukai.